

Т. Ю. Ковтун,
аспірант за ОНП "Публічне управління та адміністрування",
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-8854-8254

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.15—16.144

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ В ПЕРІОД КРИЗ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ

Т. Kovtun,
Postgraduate student at ONP "Public Administration",
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

STATE SUPPORT OF BUSINESS DURING THE WAR

У статті досліджуються особливості державної підтримки бізнесу у період війни. В результаті дослідження визначено ефективність податкових та кредитних інструментів для підтримки та стимулювання бізнесу в умовах воєнного стану як одного із важливих заходів в забезпеченні економічної стабільності суб'єктів господарювання. Встановлено, що в Україні значна чисельність державних програм сконцентрована на: підтримці сільськогосподарських компаній, фінансовій підтримці на початку бізнесу, податкових та митних пільгах та стимулюванні "зелених тарифів". Встановлено, що в ході повномасштабної війни проти України, світовий ринок залишається без достатніх поставок деяких ключових видів продукції з України. Визначено, що необхідно розробити програму спеціальних грантів для підтримки малого й середнього бізнесу, забезпечити розвиток сектору безпеки країни та реалізувати промислове відновлення та залучення інвестицій в державу. Проаналізовано податкові та кредитні інструменти для підтримки бізнесу в період війни, такі як: надання державних субсидій та кредитів, звільнення від сплати податків, вирахування витрат із бази оподаткування, віднесення збитків на майбутні періоди, інвестиційні надбавки, прискорена амортизація, спрощена система обліку та звітності, зниження ставки податків, податкові канікули, пільгові умови оподаткування податком на приріст капіталу, пільги на реінвестування, інвестиційні податкові кредити тощо. Встановлено, що з метою подолання серйозних труднощів, з якими зараз стикається бізнес, Уряд запровадив низку податкових пільг, що передбачені законами України, які застосовуються лише на період воєнного стану. На основі аналізу досвіду зарубіжних країн, встановлено, що бізнес успішно розвивається в умовах постійної та ефективної державної підтримки, в умовах оптимального балансу розвитку великого, середнього та малого бізнесу. Встановлено, що для підтримки бізнесу в Україні необхідна дієва та активна підтримка органів державної влади, доступ до дешевих кредитних ресурсів, інформаційно-технічна підтримка підприємців на всіх етапах розвитку підприємства.

The paper studies the features of state support for business during the war. The study identified the effectiveness of tax and credit instruments to support and stimulate business in martial law as one of the important measures to ensure economic stability of economic entities. It is established that in Ukraine a significant number of government programs are focused on: support for agricultural companies, financial support for starting a business, tax and customs benefits and "green tariffs". It is established that during the full-scale war against Ukraine, the world market remains without sufficient supplies of some key products from Ukraine. It is determined that it is necessary to develop a program of special grants to support small and medium-sized businesses, ensure the development of the country's security sector and implement industrial recovery and attract investment to the state. Tax and credit instruments for business support during the war are analyzed, such as: granting state subsidies and loans, tax exemptions, deductions from tax bases, deferral of losses, investment allowances, accelerated depreciation, simplified accounting and reporting system, reduction of the

tax rate, tax holidays, preferential conditions for taxation with capital gains tax, reinvestment benefits, investment tax credits, etc. It has been established that in order to overcome the serious difficulties currently facing businesses, the Government has introduced a number of tax benefits provided by the Laws of Ukraine, which apply only during martial law. Based on the analysis of the experience of foreign countries, it is established that business is successfully developing in the conditions of constant and effective state support, in the conditions of optimal balance of development of big, medium and small business. It is established that to support business in Ukraine requires effective and active support of public authorities, access to cheap credit resources, information and technical support for entrepreneurs at all stages of enterprise development.

*Ключові слова: державна підтримка, держава, органи державної влади, глобальні загрози.
Key words: state support, state, state authorities, global threats.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Досвід країн, які знайшли шляхи підтримки бізнесу під час війни свідчить, що велику роль у цьому процесі відіграє державна підтримка. Бізнес є дуже тонким та чутливим сектором економіки, який є найбільш уразливим до таких несприятливих чинників, як фінансові труднощі, циклічні зміни, інфляція, податковий тиск, війна тощо. Сьогодні Україна та український народ переживає важкі часи, коли військові дії руйнують економіку країни, виснажують фінансові ресурси, посилюють соціальні негаразди в суспільстві, тому актуальною є проблема державної підтримки бізнесу у період війни для стабілізації економіки та зниження соціальної напруги в суспільстві, пов'язаної з втратою роботи, зменшенням доходів населення тощо.

Саме через військові дії на території України знизилося виробництво, зменшилась продуктивність праці та кількість залучених працівників, підвищився рівень безробіття. Повномасштабна війна впливає на зміни в економіці України, в організації трудових відносин, в системі оплати праці працівників. Під час глобальних загроз завжди необхідно державне втручання для підтримання бізнесу, оскільки значимість податкових та кредитних пільг у кризові періоди зростає. Ці та інші процеси, викликані веденням військових дій потребують ґрунтовного дослідження, тому, не викликає сумніву актуальність дослідження, спрямованого на пошуки ефективних механізмів державної підтримки бізнесу в період глобальних загроз.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тематику особливостей державної підтримки бізнесу у період війни досліджує незначна кількість науковців. Зокрема, наукові праці В. В. Ткаченка, В. Кучеренка, В. М. Кміта, В. Невмержицького, В. П. Вишневського, В. П. Гмиря, В. Якубовського, Г. С. Третяка, Д. Вергелеса, Д. Шендрика, М. О. Скорика, О. А. Чеботаря, О. В. Федорчака, О. І. Марченка, Ю. І. Жука, присвячені аналізу деяких аспектів та особливостей використання кредитних та податкових інструментів для підтримки бізнесу, які вплинули на забезпечення економічної ефективності суб'єктів господарювання.

До цієї когорти вчених що займаються пошуком ефективних механізмів державної підтримки бізнесу в

періоди криз та глобальних загроз, долучилися науково-педагогічні працівники та аспіранти кафедри публічного управління, менеджменту інноваційної діяльності та дорадництва ННІ неперервної освіти і туризму Національного університету біоресурсів і природокористування України, що здійснюють дослідження у межах науково-дослідної роботи "Механізми формування та реалізації стратегій розвитку територій в контексті трансформації продовольчої системи України" (ДР №0121U113571).

Проте, незважаючи на незначну кількість оригінальних та змістових праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених з досліджуваної проблематики, варто наголосити, що практично відсутні дослідження, присвячені проблемам аналізу державної підтримки бізнесу у період війни.

МЕТА РОБОТИ

Метою роботи є дослідження особливостей державної підтримки бізнесу у період війни. Для досягнення мети визначено наступні завдання: проаналізувати поточний стан бізнесу в Україні; дослідити податкові та кредитні інструменти для підтримки бізнесу; проаналізувати зарубіжний досвід державної підтримки бізнесу; визначити, які заходи були імплементовані для підтримки бізнесу у період війни.

При проведенні дослідження були використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз, емпіричний підхід.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Малий та середній бізнес є основою економіки. Встановлено, що понад 98% із загальної кількості формальних і неформальних бізнес-структур у різних країнах становлять малий та середній бізнес. У випадку дестабілізації розвитку даних суб'єктів господарювання відбудеться негативний вплив на макроекономічні та соціальні показники економіки країни [1, с. 271].

Оскільки мале та середнє підприємництво (далі — МСП) є одним із ключових драйверів соціально-економічного розвитку країни та її регіонів, що забезпечує формування та появу нових постійних робочих місць. Таким чином, МСП служать гарантією доходів і платоспроможності населення [1]. Крім того, сталий розвиток

Інструменти для державної підтримки бізнесу у період війни	
→	Надання державних субсидій та кредитів для розвитку бізнесу.
→	Зниження ставки податку.
→	Звільнення від сплати податків.
→	Застосування пільгових умов оподаткування податком на приріст капіталу.
→	Застосування спрощеної системи обліку та звітності.
→	Віднесення збитків на майбутні періоди.
→	Застосування інвестиційних надбавок.
→	Застосування пільг на реінвестування.
→	Надання інвестиційного податкового кредиту.
→	Надання податкових канікул.
→	Застосування прискореної амортизації.
→	Вирахування (зменшення податкової бази шляхом вилучення окремих витрат).

Рис. 1. Інструменти для державної підтримки бізнесу у період війни

Джерело: сформовано автором на основі джерел: [12—16].

та ефективного функціонування забезпечують і підтримують здоровий конкурентний баланс підприємницької діяльності в бізнес-середовищі.

Встановлено, що в економіці України переважають МСП, які складають 99,98% від загальної чисельності підприємств (як юридичних підприємств, так і фізичних осіб-підприємців). На МСП працює майже 81% робочої сили і генерується 65% загального обсягу продажів. Основна частина МСП належать до сектору торгівлі (26,16%), сільського господарства (14,19%) та промисловості (11,82%). Після економічної кризи 2014 р. рівень зайнятості та доданої вартості серед МСП з 2016 р. зріс, зайнятість у МСП зросла на 1%, відновлення тривало у 2017—2018 рр. У зв'язку з триваючою в Україні багаторічною війною, що наразі переросла у широкомасштабне вторгнення, державна політика України сконцентрована на підтримці МСП, зокрема на фінансуванні МСП. Про це свідчить затвердження Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва в Україні (далі — Стратегія розвитку МСП) у 2017 р. та Плану заходів щодо реалізації Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва в Україні (далі — План дій) у 2018 р. За останні роки на інституційному рівні були сформовані умови для забезпечення інноваційного розвитку української економіки та її структурної диверсифікації [4, с. 47].

Військова агресія РФ вплинула на всі сфери життя в Україні, в результаті чого була порушена робота численних МСП, а також правові обмеження, які запроваджені в умовах воєнного стану порушили бізнес-процеси (вперше введені Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. строком на 30 днів до 26.03.2022 р. та продовжено до 25.05.2022 р. Указом від 18.04.2022 р. № 259/2022 та 18.05.2022 р. видано Указ Президента України про продовження воєнного стану від 25.05.2022 р. на 90 діб до 23.08.2022 р.) [5].

Урядом України була впроваджена низка податкових пільг для подолання серйозних труднощів, з якими

стикаються МСП. Державні заходи, для підтримки бізнесу передбачені Законами України від 03.03.2022 р. №2118-IX [6], від 15.03.2022 р. № 2120-IX [7], від 15.03.2022 р. № 2139-IX [8], та застосовуються тільки на період воєнного стану та автоматично закінчується після цього, якщо законами прямо не передбачено інше.

В ході повномасштабної війни проти України, Росія блокує наші порти, які вона захопила, у зв'язку з цим, світовий ринок залишається без достатніх поставок деяких ключових видів продукції з України, а саме: зерно, соняшникова олія, кукурудза та інші аграрні товари. В результаті даних подій, спостерігаємо дефіцит соняшникової олії в деяких країнах, в інших країнах гальмують ланцюжки агропродуцента, що пов'язане з поставками

продукції з України, однак в деяких інших країнах очікується дефіцит базових продуктів харчування. Політичні наслідки є небезпечними, тому необхідно реалізувати масштабний План відновлення для України [9].

По-перше, необхідно розробити програму спеціальних грантів для підтримки малого й середнього бізнесу, що вже зараз може забезпечувати нові робочі місця й нову податкову базу. По-друге, потрібно забезпечити розвиток сектору безпеки країни в усіх його аспектах. По-третє, потрібно реалізувати промислове відновлення та залучення інвестицій в державу, а саме: локалізація, індустріальні парки, підтримка державного замовлення, залучення сучасних технологій в Україну тощо. З-за даних умов, в країні не повинна залишатися тіньова частина економічного життя, оскільки зараз необхідно забезпечити стабільне життя суспільства, роботу держави та забезпечити оборону країни [10].

У відповідності до виголошеної Великою Британією доктрини нового світу Україна буде звільняти всю свою територію, включаючи і Донбас і Крим, де дані події серйозно вплинуть на роботу МСП, у зв'язку з чим, держава повинна надавати підтримку бізнесу [11].

Для державної підтримки бізнесу у період війни пропонуємо застосування інструментів, які відображені на рисунку 1.

Описаний перелік інструментів стимулювання та підтримки бізнесу в умовах воєнного стану не є вичерпним і допускає можливість появи нових. З метою формування рекомендацій для підтримки бізнесу у період війни, проаналізуємо зарубіжний досвід підтримки бізнесу.

Державна підтримка бізнесу в Японії полягає у наданні державних субсидій та кредитів для розвитку бізнесу. Держава виступає поручителем при отриманні кредиту від банку, проводить навчання спеціалістів за рахунок державних коштів у спеціально створених цен-

трах та безкоштовне кваліфікаційне консультування підприємців. Японське законодавство суворо регулює ринкову вартість усіх видів продукції; держава контролює необгрунтоване підвищення цін на сировину, готову продукцію та послуги, що створює хороші умови для розвитку бізнесу в країні. На основі чинного законодавства для підтримки підприємництва в країні створено 3 державні фінансові фонди для фінансової підтримки малого бізнесу: ЦКБТТ, Народна фінансова корпорація, Державна корпорація фінансування малого бізнесу. Подібні заходи реалізують Державна корпорація страхування кредитів і фінансування малого бізнесу, акціонерні товариства з інвестування та розвитку малого та середнього бізнесу. Такі заходи надають реальну підтримку малим підприємствам, які не мають високої застави ліквідності для забезпечення отриманих коштів.

У США у 1953 р. було створено спеціалізоване агентство Американська адміністрація підтримки малого бізнесу, яка протягом багатьох років надавала технічну та фінансову підтримку. В державному управлінні діють три різні програми кредитування малого бізнесу: поповнення оборотних коштів, придбання землі, майна чи обладнання та мікрокредитування, де адміністрація виступає поручителем перед банком від держави. Фінансова підтримка малого бізнесу в США надається в основному за рахунок грантів, прямих і гарантованих позик. Суб'єкти малого бізнесу США мають можливість отримати фінансову допомогу на рівні штату [17].

У Франції інвестори можуть отримати податковий кредит у розмірі 18% від вартості, вкладеної в інноваційні пайові фонди, які інвестують щонайменше 60% свого портфеля в власний капітал МСП. Незважаючи на те, що ця політика була прийнята, можливий результат не може істотно вплинути на підприємців, оскільки їх інтерес скоріше залежить від припливу капіталу та від розміщення акцій у МСП [18].

Хорватія надає комплексні інвестиційні стимули для нових підприємств, тобто дохід від нових інвестицій, а також від існуючих підприємств може обкладатися податком на прибуток підприємств, який зменшується до 100% протягом 10 років. Точна сума зменшення залежить від розміру інвестицій та від кількості новостворених робочих місць, пов'язаних з інвестиціями: 100% скорочення, якщо інвестиції становлять не менше 3 мільйонів євро та пов'язані з працевлаштуванням 15 нових працівників; зниження на 75%, якщо інвестиції становлять щонайменше 1 мільйон євро та пов'язані з працевлаштуванням 10 нових співробітників; і 50% зниження, якщо інвестиції становлять менше 1 мільйона євро та пов'язані з працевлаштуванням 5 нових співробітників [19].

Хорватія вступила до ЄС після того, як здобула перемогу у війні Сербію. Однак, тоді ніхто не хотів визнавати той факт, що інтеграція Хорватії відбулася через перемогу. Скоріше за все навпаки: у той період часу були висунуті звинувачення до Хорватії у порушенні норм міжнародного гуманітарного права (під час здійснення наступальних операцій) та стосовно прав сербської національної меншини. В результаті таких тверджень відбулося відтермінування вступу Хорватії до ЄС, економічна криза в країні та корупційні скандали навколо тодішньої верхівки влади.

Хорватія змогла вийти з режиму післявоєнної ізоляції завдяки діяльності нового керівництва, які імплементували та провели економічні та соціальні реформи та здійснили стрімкий розвиток туристичного сектора країни після припинення усіх бойових дій на Балканах Хорватії. Хорватії вдалося здобути потужне зростання економіки в результаті реалізованих заходів. В період з 2000—2003 рр., в ході діяльності соціал-демократичного уряду, темпи зростання ВВП Хорватії демонстрували постійну позитивну динаміку, досягнувши у 2003 році рекордного за весь період з 1998 року дотепер показника в 5,6% [23].

До 2002 р. Хорватія брала активну участь у низці заходів і програм у складі програми "Партнерство заради миру" (семінари, військові навчання, конференції тощо) та співпрацювала у сфері планування надзвичайних ситуацій у цивільних ситуаціях. У 2003 р. Хорватія представила свою другу Щорічну національну програму (2003/2004), де було зроблено значний акцент на регіональному співробітництві та розвитку відносин з сусідніми країнами. Досвід Хорватії для України є досить корисним, оскільки Хорватія — це країна, яка змогла реформуватись і вступити до НАТО після війни та економічних проблем у країні [24].

Повчальним для України є досвід Ізраїлю. Не зважаючи на військовий конфлікт, у якому задіяна країна, громадяни Ізраїлю мають високу якість життя та комфортні умови для ведення бізнесу. Порівнюючи теперішній стан економіки України з Ізраїлем, можна сказати, що такі ж проблеми, які наразі в Україні Ізраїль переживав у кінці 70-х — на початку 80-х років ХХ ст. Ізраїль у той період також перебував у стані війни, величезної інфляції, мав двозначний дефіцит, трьохзначний борг, спустошені золотовалютні резерви, загрозу дефолту, корупцію, роздутий державний апарат та ін. До 1977 р. в політиці Ізраїлю домінували лівоцентристи, однак їхня неспроможність встановити мир та стабілізувати економіку країни, призвела до програшу на виборах. При цьому і правочентристам за два терміни при владі не вдалося покращити ситуацію в країні. В результаті чого, на виборах 1984 р. виборчі голоси розділилися навпіл, таким чином було вирішено, що перші два роки прем'єром буде лівоцентрист Шимон Перес, а наступні два — правочентрист Іцхак Шамір. Коли посаду обійняв Шимон Перес, він, як і належало представникові лівоцентристської партії, відмовився значно скорочувати державні видатки, очікуючи розв'язати проблеми дефіциту та інфляції завдяки застосуванню м'якших методів та підтримки США. Отже, через відсутність політичної волі у Шимона Переса, очікувати щось від міністрів було марно, оскільки кожен з них намагався усіма способами захистити бюджет власного міністерства.

Бездіяльність уряду призвела до того, що ситуація в країні набувала характеру катастрофи. Через дев'ять місяців Шимон Перес наважився на реалізацію рішучих дій разом із тодішнім міністром фінансів Іцхаком Модаї зібрати нечисленну команду економістів, до якої увійшли як урядовці, так і незалежні експерти, і розпочали роботу над розробкою Стабілізаційного плану. Стабілізаційний план був сформований за три тижні, до якого увійшло багато попередньо напрацьованих, але залишених без уваги ідей. Імплементувати даний Стабілі-

заційний план через Кабінет міністрів зайняло близько доби, однак міністри були проти його імплементації, але під тиском все таки схвалили Стабілізаційний план. Значний внесок у розробку Стабілізаційного плану зробили міністр фінансів Іцхак Модаї та Майкл Бруно.

Даний Стабілізаційний план 1985 р. передбачав реалізації жорстких фіскальних та монетарних заходів, скоординованих між собою. З фіскального боку, визначальною метою стабілізаційного плану було скорочення дефіциту бюджету і, таким чином, зупинення зростання боргу та витрат на його обслуговування. Завдяки реалізації даного кроку, уряду Ізраїлю вдалося майже повністю збалансувати бюджет на 1985 р., і це при тому, що у попередні роки дефіцит виражався двозначним числом.

Згідно із Стабілізаційним планом було одночасно підвищено податки і скорочено видатки, а першорядним джерелом економії коштів стали субсидії підприємствам. Також, відбулося скорочення державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування та бюджетників, однак враховуючи вихідні виплати, останній крок не суттєво вплинув на бюджет, проте даний крок продемонстрував громадянам країни та всьому світові готовність уряду проводити зміни.

Автори Стабілізаційного плану переймалися стосовно того, що він виявиться не результативним та недовготривалим, через те, що як і державним органам, яким урізали бюджети, так і підприємствам, у яких забрали субсидії, досить активно лобювали власні інтереси. Однак ізраїльський уряд зміг вистояти проти їхніх атак. Суворе дотримання Стабілізаційного плану допомогло за декілька місяців стабілізувати ситуацію в країні і сформувати основи для подальшого проведення ринкових трансформацій, які і перетворили Ізраїль на те, чим він є зараз, тому досвід Ізраїлю для України є досить корисним [25].

У Великій Британії існує ефективна система підтримки малого бізнесу. Держава активно використовує інструменти фіскальної та кредитної політики для стимулювання цієї галузі економіки. Для малого бізнесу знижуються ставки податку на прибуток: за стандартною ставкою 35%, ставка для малого бізнесу становить 27%. Разом зі зниженням ставки податку на прибуток малого бізнесу знижено податок на інвестиції в нові малі підприємства, особливо, які пов'язані з високим ризиком. Крім того, приватна ініціатива стимулюється наданням податкових знижок, спрощенням фінансової процедури злиття та поділу фірм, зниженням усіх ставок податку на доходи фізичних осіб, підвищенням розміру заробітної плати, яка оподатковується за найвищим курсом.

У Чехії держава в різних формах надає всебічну підтримку малому бізнесу для часткової компенсації нестачі власних коштів, що особливо важливо на початкових етапах розвитку, забезпечує доступ до фінансових ресурсів для малого бізнесу, стимулює створення робочих місць, підтримує експортно-орієнтований та інноваційний малий бізнес. Основною формою підтримки МСП є надання фінансової підтримки за цільовими державними програмами, які щорічно затверджуються Міністерством промисловості і торгівлі та реалізуються Чеським Моравським банком гарантій та розвитку. Законодавством країни передбачено широкий спектр форм фінансової підтримки малого бізнесу: гарантії за кредитами та

лізингом; пільгові кредити під низькі відсотки, фінансове субсидування відсоткової ставки за кредитами; гранти на створення нових робочих місць, у тому числі небагатьох захищених верств населення, безпроцентні кредити на підтримку впровадження досліджень і розробок; пільгові кредити на проекти регіонального розвитку в депресивних регіонах з високим рівнем безробіття; пільгове кредитування та страхування експорту; державна система стимулювання інвестицій; допомога в отриманні консультативно-інформаційних послуг; в участі в міжнародних виставках і ярмарках.

В Італії розроблена система державної фінансової підтримки малого бізнесу шляхом субсидування та пільгового кредитування діяльності окремих напрямів малого бізнесу та діяльності консорціумів і кооперативів, що об'єднують малий бізнес. На реалізацію нових проектів та модернізацію малого бізнесу надаються пільгові кредити за ставками майже вдвічі нижчими від ринкових. Пільгове оподаткування поширюється і на фінансові компанії, створені для модернізації малого бізнесу. Вони не підлягають збільшенню своєї участі на 5% протягом кожного фінансового року. Крім пільгового оподаткування, система державної підтримки малого бізнесу в Італії включає також цільові субсидії та пільгове кредитування. В Італії практикується надання пільгових довгострокових кредитів під 3—5% річних під ринкову процентну ставку близько 15%. У цьому випадку підприємства можуть отримати додаткову податкову пільгу в розмірі 20-30% компенсуючи вартість кредиту при достроковому погашенні позики.

На відміну від Японії та деяких європейських країн, Канада в останні роки відмовилася від традиційних субсидій, що використовуються для підтримки малого бізнесу, оскільки такі програми паралізували творчу енергію та ініціативу бізнесменів, які розраховували виключно на державну допомогу. Уряд Канади приділяє особливу увагу створенню гнучких сервісів для малого бізнесу та наданні підтримки у вигляді гарантій по кредитах. Крім того, такі інструменти, як кредитні гарантії та пільгове оподаткування, використовуються для заохочення інвестицій в бізнес в Канаді. Канадські економісти дійшли висновку, що для підтримки малого бізнесу недостатньо створити макроекономічні умови та важелі. Для створення умов для малого бізнесу необхідні три додаткові умови, а саме: підприємницька культура, заснована на усвідомленні важливості бізнесу для процвітання суспільства; забезпечення необхідних навчальних програм; наявність фінансування.

Як показує досвід розвинених країн, бізнес успішно розвивається в умовах постійної та ефективної державної підтримки, в умовах оптимального балансу розвитку великого, середнього та малого бізнесу. В Україні бізнесу ще не приділено належної уваги, по суті, не розроблено чіткої концепції та комплексно обґрунтованої програми розвитку підприємництва, а також системи фінансування та матеріально-технічного забезпечення формування та розвитку бізнесу [17].

Імплементовані Закони в період воєнного стану передбачають наступні заходи для підтримки бізнесу, які відображені в таблиці 1.

Будь-який бізнес під час воєнного стану та через місяць після його завершення зможе отримати позику

Таблиця 1. Заходи для підтримки бізнесу, які передбачено Законами на період воєнного стану

№	Заходи для підтримки бізнесу, які передбачено Законами на період воєнного стану
1.	<i>Призупинення термінів.</i> Усі строки (терміни), передбачені податковим законодавством, у тому числі позовна давність, припиняються.
2.	<i>Відсутність відповідальності за податкові порушення.</i> У зв'язку зі змінами в Перехідних положеннях Податкового кодексу під час дії воєнного/надзвичайного стану в Україні податкова не штрафуватиме платників податків за несвочасну сплату податків, несвочасне подання податкових декларацій, якщо термін подання звітності був з 24.02.2022 р. до останнього числа місяця припинення дії воєнного стану, несвочасне оформлення податкових та акцизних накладних, несвочасне подання електронних документів про фактичні залишки та обсяги пального, етилового спирту тощо. Виняток становлять, якщо порушення встановлено податковою перевіркою, дозволено згідно з воєнним станом (перевірки щодо відшкодування ПДВ та фактичні перевірки). Відповідальність за невикористання касових апаратів (зокрема, приватними підприємцями) та інші порушення законодавства про касові апарати не поширюється, крім операцій з імпортованими товарами. Положення про відшкодування шкоди, заподіяної платникам податків рішеннями, діями чи бездіяльністю податкової інспекції, не застосовуються. Для уникнення передбачених ПКУ штрафних санкцій за зазначені податкові порушення всі податкові зобов'язання мають бути виконані протягом 6 місяців після припинення дії воєнного стану в Україні. Спочатку цей термін становив 3 місяці, а після набрання чинності Законом № 2142 законодавець продовжив цей термін до 6 місяців. Пеня також не нараховується під час воєнного стану, а пеня, нарахована під час воєнного стану, підлягає списанню.
3.	<i>Розширене спрощене оподаткування для бізнесу (з 1 квітня 2022 р.).</i> Платники єдиного податку, що належать до I та II груп, звільняються від сплати податку та податкової звітності. Річний поріг доходу для платників, які належать до III групи, збільшено до 10 млрд грн. На спрощену систему оподаткування не можуть зареєструватися такі юридичні та фізичні особи: які займаються азартними іграми, лотереями, обміном валют, виробництвом і торгівлею підакцизними товарами (за деякими винятками), виробником і торгівлею мінеральними ресурсами; фінансові установи, реєстратори цінних паперів; філії та представництва суб'єктів господарювання, які не є платниками єдиного податку; нерезиденти. Застосовувана ставка податку становить 2% від доходу (обігу), на відміну від прибутку (дохід мінус витрати плюс коригування). Загальна ставка податку на прибуток підприємств у розмірі 18%, що нараховується на прибуток, не застосовується. Новостворений бізнес може подати заявку протягом 10 календарних днів після реєстрації, щоб отримати спрощене оподаткування з дня реєстрації. Після закінчення воєнного стану ті, хто вступив на спрощене оподаткування зі ставкою податку 2%, автоматично повертаються до попередньої системи оподаткування. Наразі деякі підприємства встигли перейти на цю систему оподаткування з 1 квітня 2022 року, подавши заяву про перехід до 31 березня 2022 року включно до ДПС за місцем податкової адреси. А ті компанії, які тільки планують перехід, можуть подавати заявки зараз, а потім наступного робочого дня перехід буде здійснено. Для новостворених підприємств перехід буде здійснюватися з дня їх державної реєстрації, якщо заява буде подана протягом 10 робочих днів з дня державної реєстрації. При цьому, подаючи заяву на переведення, не потрібно подавати розрахунок доходу за минулий рік (у відповідності до Закону № 2142).
4.	<i>Мораторій на податкову перевірку.</i> Податкові перевірки не проводяться, крім перевірок, пов'язаних з відшкодуванням ПДВ та фактичних перевірок. Щодо єдиного соціального податку, перевірки також не проводяться, тільки через три місяці після закінчення воєнного стану. При цьому мораторій на податкову перевірку, введений раніше через COVID-19, під час воєнного стану не діє.
5.	Митні збори не застосовуються до імпортованих харчових продуктів соціального значення, а також до лікарських засобів та виробів медичного призначення, ціни на які встановлені.
6.	<i>Соціальні податкові пільги.</i> На період дії воєнного стану та протягом 12 місяців від сплати соціального податку звільняються фізичні особи-підприємці, а також члени селянського господарства. Звільняються платники єдиного податку від соціального збору для своїх працівників, призваних до Збройних Сил під час мобілізації. Для таких працівників соціальні внески відшкодовуються за рахунок державного бюджету, для чого роботодавці мають подати податкові розрахунки.
7.	Знищення активів/товарів платника податку внаслідок форс-мажорних обставин (військових дій) не спричиняє податкових зобов'язань з ПДВ.
8.	Передбачені податкові знижки та відрахування для фізичних осіб, приватних підприємців та ФОП, які здійснюють пожертви на оборонні потреби у 2022 році.
9.	<i>Пільги на землю, екологічний податок та орендну плату.</i> Земельний податок та орендна плата за земельні ділянки, розташовані на ділянках бойових дій, окупованих територіях, забруднені вибухонебезпечними речовинами або підлягають фортифікаційним спорудам, не нараховуються (мінімальне податкове зобов'язання за названими земельними ділянками не сплачується у 2022 та 2023 роках). У 2022 році екологічний податок не стягується за об'єкти оподаткування, які знаходяться в районах бойових дій або на окупованих територіях. Диференційована стимулююча рентна плата за видобуток природного газу, яка діє з 31 березня 2022 року, діє до 31 березня 2023 року без збільшення.

Джерело: сформовано автором на основі джерел: [20—21].

під 0%. Після цього ставка по кредиту становитиме 5%, а також збільшено максимальну суму кредиту до 60 млн грн. Отримати кредит зможе будь-яка українська компанія від мікробізнесу до великого бізнесу, де кінцевими бенефіціарами з часткою понад 50% є українці. Термін кредитування за програмою "5-7-9" буде залежати від цільового призначення коштів. Позика на реалізацію інвестиційного проекту та на рефінансування заборгованості надається максимум на 5 років. Для фінансування оборотних коштів на 3 роки.

Для забезпечення часткового виконання боргових зобов'язань за портфелем кредитів банків, наданих мікро-, малому та середньому бізнесу, надаються державні гарантії. Кредитний портфель, який може бути частково забезпечений державними гарантіями, може включати позики, які відображені на рис. 2.

На рис. 3 відображено заходи, які застосовуються для підтримки діяльності малих та середніх сільгоспвиробників з оборотом не більше 20 млн євро на рік, що еквівалентно компанії, що обробляє до 10 тис. га.

Враховуючи високі ризики у районах бойових дій, український уряд підтримуватиме переміщення підприємств у західну частину країни, де дана підтримка може включати допомогу в логістиці, визначенні нових виробничих потужностей, співпрацю з місцевою владою тощо. Учасниками, щодо отримання державної допомоги на вимушене переселення для забезпечення потреб цивільного населення та військових, можуть бути не лише великі виробництва, а й малі підприємства з 10-20 чоловіками в штаті, однак спочатку будуть переміщені стратегічно важливі підприємства та підприємства, які виробляють товари першої необхідності (хліб та інші

продукти харчування, питну воду, одяг тощо).

Якщо в перші тижні російського вторгнення багато українських компаній були паралізовані, то зараз спостерігаємо ознаки відновлення певної ділової активності. Вважаємо, що нинішнє податкове середовище в Україні сприятиме подальшому розвитку бізнесу, спрямованому на відбудову України [22]. В умовах шоку попиту та пропозиції державна підтримка стимулювання бізнесу в умовах воєнного стану має бути спрямована на активізацію та розвиток бізнесу, де тільки такий підхід може забезпечити збалансований розвиток цієї галузі економіки з-за даних умов.

Для підтримки бізнесу в Україні необхідна дієва та активна підтримка органів державної влади, доступ до дешевих кредитних ресурсів, інформаційно-технічна підтримка підприємців на всіх етапах розвитку підприємства. У зарубіжних країнах малі підприємства досить стабільні в розвитку, отримують значні прибутки і мають можливість конкурувати на міжнародних ринках товарів і послуг. В Україні бізнес є незахищеним (особливо в період війни), дуже вразливим до зовнішніх економічних факторів і практично не може виводити свою продукцію на міжнародний ринок. Як тільки окремі підприємства починають розвиватися, нарощувати обсяги виробництва, їх відразу переводять до категорії великих підприємств, які не мають права на отримання пільг у кредитуванні, оподаткуванні, ліцензуванні тощо [17].

Національний банк України запровадив низку додаткових обмежень для валютного ринку, які стосуються операцій з гривнею за кордоном: були встановлені ліміти на безготівкові розрахунки, зняття готівки та P2P-перекази. Українським банкам надали дозвіл продавати громадянам безготівкову валюту, однак тільки з-за умови, що кошти будуть розміщені на депозит на термін від трьох календарних місяців без права дострокового розірвання. Щомісячний ліміт на зняття готівки за кордоном становить 50 000 гривень [26].

З 21 липня НБУ встановив новий офіційний курс гривні до долара, який зменшився на 25% і тепер становить 36,6 грн за долар США, проте надалі він буде фіксованим. На думку регулятора, це забезпечить цінову та фінансову стабільність і дозволить зберегти контроль над інфляцією [27].

Уряд підтримав імплементацію трьох грантових програм з підтримки підприємництва та формування нових робочих місць під час війни, які скеровані на розвиток переробної промисловості та ІТ-сфери. "Ос-

Позики, які передбачені кредитним портфелем	
→	надаються мікро-, малому та середньому бізнесу, термін діяльності яких перевищує 1 рік і які не є банкрутами та/або щодо яких не відкрито провадження у справі про банкрутство;
→	надається на фінансування інвестиційного проекту, інвестиційних цілей, а також на рефінансування заборгованості за іншими кредитами (у тому числі кредитами за Державною програмою «5-7-9»);
→	надається в гривнях на строк від 1 до 10 років на суму не більше 100 млн грн за ставкою не більше, ніж ВРД + 6%; та додаткового забезпечення, наданого позичальниками, у розмірі не більше 60% суми кредиту з урахуванням нормативів ліквідності НБУ;
→	передбачена діяльність, не заборонена законодавством. Перевага для мікро, малого та середнього бізнесу від портфельних гарантій: (1) отримання кредиту з частковою заставою до 60% від суми кредиту; (2) максимальний ліміт ставки - ставка за кредитом не може перевищувати UIRD + 6%.

Рис. 2. Позики, які передбачені кредитним портфелем

Джерело: сформовано автором на основі джерела: [20].

новною ціллю програм являється формування нових робочих місць та сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, навіть, під час війни. Реалізація даних програм забезпечить ріст ВВП, стійкість економіки та максимально швидке відновлення нашої країни, щоб громадяни країни, які були змушені виїхати за кордон через російську агресію могли повернутися додому", — відзначає Міністр економіки України Юлія Свириденко.

1. Програма розвитку переробної галузі передбачає державне співфінансування підприємців, які мають бажання створити або розвинути власний бізнес:

— Кошти виділяються на придбання основних засобів виробництва (верстати, технологічне обладнання) та покриття витрат на їх доставку та введення в експлуатацію.

— Перші 1000 заявників одержують грант у розмірі до 70% вартості проекту, а решту 30% фінансують за власний рахунок.

— Учасники можуть залучити додаткові кредитні кошти — до 16 мільйонів гривень за програмою "5—7—9" під 0%.

Заходи для підтримки діяльності малих та середніх сільгоспвиробників	
→	Дозволено використання сільгосптехніки без її реєстрації на період воєнного стану.
→	Компенсація процентної ставки за залученими кредитами.
→	Кредитування надається на с/г діяльність (посівну) на період воєнного стану.
→	На період війни скасовано додаткові процедури сертифікації насіннєвого матеріалу.
→	Максимальна сума кредиту, на яку поширюється відсоткова ставка, становить 50 млн грн
→	Термін дії кредиту 6 місяців. Встановлено максимальний розмір державної гарантії за портфельними кредитами до 80%.
→	Створено онлайн-платформу для покращення логістичних маршрутів аграріїв у умовах воєнного стану: https://prodsafety.org
→	Запущено сільськогосподарську платформу Мінагрополітики та продовольства України для збору фактичних потреб аграріїв у посіві в режимі реального часу: https:// agrostatus.org

Рис. 3. Заходи для підтримки діяльності малих та середніх сільгоспвиробників

Джерело: сформовано автором на основі джерела: [20].

— Підприємці мають сплатити податки та ЄСВ на суму гранту протягом 3 років, сформувавши щонайменше 25 робочих місць.

2. Програма інвестицій у IT-стартапи надасть змогу розробникам технологічних продуктів залучити фінансування для відкриття і розвитку бізнесів у сфері високих технологій.

— В рамках проєкту фінансується реалізація IT-стартапів на різних етапах — від ідеї до готового життєздатного продукту.

— Для стартапів, в залежності від стадії реалізації Фонд розвитку інновацій надає грант від 750 тисяч до 3,5 мільйонів гривень з чіткими умовами стосовно чисельності залучених працівників, а Фонд інвестицій надає поворотну фінансову допомогу від 3,5 до 8 мільйонів гривень.

— Обов'язок одержувача гранта — сплатити податки та ЄСВ у розмірі 50% одержаного гранту протягом двох років та сформувати не менше 5 робочих місць.

3. Програма "Старт в IT" — це гранти на навчання українців за IT-спеціальностями.

— Одержати фінансування можуть громадяни, які втратили роботу, знаходяться в простій, неоплачуваних відпустках, ВПО, які бажають одержати нову професію у сфері IT.

— Після завершення навчання учасники мають протягом 30 днів працевлаштуватися за новою спеціальністю, відкрити ФОП або провадити незалежну професійну діяльність [28].

Отже, використовуючи досвід зарубіжних країн та рекомендації для підтримки бізнесу в Україні, які можуть бути реалізовані як на загальнодержавному рівні, так і за участю органів місцевого самоврядування, включають: активізацію підготовчих та інформаційних заходів; консультативні заходи загального та інноваційного характеру для підприємців; фінансова підтримка бізнес-проєктів (надання гарантій, кредитів); надання грантів на великі інноваційні інвестиції; фінансування навчання, післядипломної підготовки підприємців та їх працівників; фінансування розвитку наукових досліджень з подальшим впровадженням їх у реальний сектор бізнесу. Комплексна реалізація цих напрямків з досвіду підтримки бізнесу в інших країнах допоможе створити сприятливе середовище для розвитку бізнесу в Україні та виступить, як важливий фактор економічного зростання після завершення війни [17]. Також, необхідно застосовувати досвід підтримки бізнесу в розвинених країнах, а саме: передбачити в системі підтримки бізнесу заходи, які скеровані на створення сприятливих умов для початківців у цьому секторі, як це роблять у США, та підтримання цих умов на належному рівні для їх розвитку, як це передбачено у Франції, а також потрібно врахувати досвід Японії, яка підтримує ті галузі, які є найбільш перспективними для розвитку країни.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На основі проведеного дослідження можна дійти висновку, що основна увага держави повинна бути сконцентрована на підтримці бізнесу в період війни, щоб зберегти якомога більше робочих місць і забезпечити основу для запобігання закриття і утримання

МСП від входження в неформальну економіку. Застосування даного підходу надасть змогу не тільки комплексно проаналізувати проблеми підприємництва, а й розробити найбільш ефективні механізми державного стимулювання й визначити відповідні податкові та кредитні інструменти для підтримки бізнесу в період війни. Розроблені заходи підтримки бізнесу мають базуватися на чітких цілях економічної політики, бути системними, а також враховувати довгострокові пріоритети розвитку бізнесу в умовах воєнного стану. Встановлено, що державне фінансування та кредитування є більш ефективним і здатним відновити підприємницьку діяльність бізнесу в умовах воєнного стану. Тому для нівелювання негативного впливу війни необхідно імплементувати комплексні заходи, зокрема податкову, адміністративну, банківську та фінансову підтримку бізнесу.

Отримані результати дослідження можуть бути використані для застосування сучасних підходів до розробки концепції державної політики з урахуванням зазначених кредитних та податкових інструментів для підтримки бізнесу в Україні в період війни, що дасть змогу стимулювати підприємницьку діяльність, підвищити рівень дохідної частини бізнесу та забезпечити конкурентоспроможність МСП.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що висновки та рекомендації, розроблені автором та запропоновані в статті, можуть бути використані для: забезпечення формування ефективної державної політики для забезпечення підтримки бізнесу у період війни.

Література:

1. Ndiaye N., Razak L.A., Nagayev R., Ng A. Demystifying small and medium enterprises' (SMEs) performance in emerging and developing economies. *Borsa Istanbul. Rev.* 2018, vol. 18, pp. 269—281.
2. Prasetyo P.E., Kistanti N.R. Human capital, institutional economics and entrepreneurship as a driver for quality & sustainable economic growth. *Entrep. Sustain. Issues*, 2020, vol. 7, pp. 2575—2589.
3. OECD. Financing SMEs and Entrepreneurs 2020: An OECD Scoreboard. Ukraine. 2020. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/ae8c3c25-en/index.html?itemId=/content/component/ae8c3c25-en> (дата звернення 12.06.2022).
4. Gryshchenko, I., Bondar, Y., Serohina, S., Bodrova, I., & Stohova, O. (2022). Building the capacity of territorial communities by revealing their latent potential. *Amazonia Investiga*, 11(53), 45-58. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.53.05.5> (дата звернення 12.06.2022).
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 // Відомості ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 12.06.2022).
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 р. №2118-IX // Відомості ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text> (дата звернення 12.06.2022).

7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX // Відомості ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення 12.06.2022).

8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо запровадження диференційованої рентної плати за видобування газу природного: Закон України від 15.03.2022 р. № 2139-IX // Відомості ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2139-20#Text> (дата звернення 12.06.2022).

9. Президент України. Промова Президента України Володимира Зеленського в Chatham House. 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-chatham-74849> (дата звернення 12.06.2022).

10. Президент України. В українському суспільстві можуть бути тільки ті, хто захищає нашу незалежність, і ті, хто працює, щоб забезпечити цей захист — звернення Президента України. 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/v-ukrayinskomu-suspilstvi-mozhut-buti-tilki-ti-hto-zahishaye-75713> (дата звернення 12.06.2022).

11. УНІАН. Британія виголосила доктрину нового світу: повний текст історичної промови Трасс. 2022. URL: <https://www.unian.ua/world/viyna-v-ukrajini-viyna-usih-povniy-tekst-istorichnoji-promovi-elizabet-trass-povini-svitu-11804538.html> (дата звернення 12.06.2022).

12. Кміть В. М., Жук Ю. І., Чеботарь О. А. Зарубіжний досвід податкового стимулювання підприємництва. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. № 8. С. 265—269.

13. Федорчук О. В. Податкові інструменти стимулювання інвестиційної діяльності: державно-управлінський аспект. Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Вип. 3 (64): у 2 ч. Ч. 2 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020. С. 225—245.

14. Taxation of small and medium-sized enterprises in OECD and G20 countries. OECD tax policy studies, 2015, Issue 23, 154 p.

15. Національна модель неоіндустріального розвитку України / В.П. Вишневецький, Л.О. Збаразська, М.Ю. Заніздра, В.Д. Чекіна та ін.; за заг. ред. В. П. Вишневецького / НАН України, Ін — т економіки пром — сті. Київ, 2016. 518 с.

16. Третяк Г. С. Інструменти податкового стимулювання інвестиційних процесів у регіоні. Ефективність державного управління. 2012. Вип. 31. С. 430—439.

17. Skoryk M. O., Tkachenko V. V., Marchenko O. I., Kucherenko V., Hmyrya V. P. (2020). Foreign experience of financial, credit and investment support of small business. Научный журнал "Вестник НАН РК", 2020, (4), 189—197. URL: <https://journals.nauka-nanrk.kz/bulletin-science/article/view/600> (дата звернення 12.06.2022).

18. Broersma L., Gautier P. Job creation and job destruction by small firms: An empirical investigation for the Dutch manufacturing sector. Small Business Economics, 1997, vol. 9 (3), pp. 211—224.

19. De-Wit G., De-Kok J. Do small businesses create more jobs? New evidence for Europe. Small Business Economics, 2014, vol. 42 (2), pp. 283—295.

20. Gryshchenko, I. M., Kulaiets M. M. Development of the capacity of territorial communities. Науковий вісник Полісся. Чернігів: ЧНТУ, 2018. № 2 (14). Ч. 1. С. 98-104. DOI: 10.25140/2410-9576-2018-1-2(14)-98-104. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvp_2018_2%281%29_15

21. Yakubovskyy V., Vergeles D. Tax relief measures under martial law in Ukraine. Nobles. 2022. URL: <https://www.nobles-law.com/post/tax-relief-measures-under-martial-law-in-ukraine> (дата звернення 12.06.2022).

22. Nevmerzhitsky V. Taxation during martial law. BDO Ukraine. 2022. URL: <https://www.bdo.ua/en-gb/insights-1/taxes/taxation-during-martial-law> (дата звернення 12.06.2022).

23. Shendryk D. Tax compliance and incentives during martial law in Ukraine. VAT and indirect tax. Mazars. 2022. URL: <https://blogs.mazars.com/globaltax/2022/05/20/tax-compliance-and-incentives-during-martial-law-in-ukraine/> (дата звернення 12.06.2022).

24. Мельник В. Україна тепер кандидат на членство в ЄС: що це означає і які має переваги. Вікна. 2022. URL: <https://vikna.tv/styl-zhyttya/podorozhi/status-kandydata-v-yes-shho-oznachaye-ta-yaki-jogo-perevagy/> (дата звернення 12.06.2022).

25. Шевчук О., Ворчакова А. Особливості вступу Хорватії до НАТО. Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI. 2020. №2. С. 48—54. DOI: 10.26693/ahpsx-xi2020.02.048. (дата звернення 12.06.2022).

26. Ціна правди. Деякі уроки Ізраїлю для України. 2016. URL: <http://old.cost.ua/news/333-lesson-Israel> (дата звернення 12.06.2022).

27. Заборона. Для волонтерів інші правила: в НБУ пояснили, як діє ліміт на гривневі картки за кордоном. 2022. URL: <https://zaborona.com/dlya-volonteriv-inshi-pravyla-v-nbu-poyasnyly-yak-diye-limit-na-gryvnevi-kartky-za-kordonom/> (дата звернення 22.07.2022).

28. Фокус. НБУ ввів нові обмеження щодо грошових операцій за кордоном: що змінилося. 2022. URL: <https://focus.ua/uk/economics/522888-nbu-vvel-novye-ogranicheniya-po-denezhnym-operaciam-za-granicey-hto-izmenilos> (дата звернення 21.07.2022).

29. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Уряд запускає грантові програми для переробної та IT-галузей. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zapuskaye-grantovi-programi-dlya-pererobnoyi-ta-it-galuzej> (дата звернення 24.06.2022).

References:

1. Ndiaye, N. Razak, L.A. Nagayev, R. and Ng, A. (2018), "Demystifying small and medium enterprises' (SMEs) performance in emerging and developing economies", *Borsa Istanb. Rev.*, vol. 18, pp. 269—281.

2. Prasetyo, P.E. and Kistanti, N.R. (2020), "Human capital, institutional economics and entrepreneurship as a driver for quality & sustainable economic growth", *Entrep. Sustain. Issues*, vol. 7, pp. 2575—2589.

3. OECD (2020), "Financing SMEs and Entrepreneurs 2020", OECD Scoreboard. Ukraine, available at: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/ae8c3c25-en/index.html?itemId=/content/component/ae8c3c25-en> (Accessed 12.06.2022).

4. Gryshchenko, I. Bondar, Y. Serohina, S. Bodrova, I. and Stohova, O. (2022), "Building the capacity of

territorial communities by revealing their latent potential", Amazonia Investiga, vol. 11 (53), pp.45—58. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.53.05.5>.

5. President of Ukraine (2022), Decree "On the introduction of martial law in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (Accessed 12.06. 2022).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "On making changes to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the peculiarities of taxation and reporting during the period of martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text> (Accessed 12.06. 2022).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "On making changes to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the effect of norms during the period of martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (Accessed 12.06. 2022).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "On making changes to the Tax Code of Ukraine and some other legislative acts of Ukraine regarding the introduction of differentiated rent payments for natural gas extraction", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2139-20#Text> (Accessed 12.06. 2022).

9. President of Ukraine (2022), "Speech by the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi at Chatham House", available at: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-chatham-74849> (Accessed 12.06. 2022).

10. President of Ukraine (2022), "Ukrainian society can only have those who protect our independence and those who work to ensure this protection", available at: <https://www.president.gov.ua/news/v-ukrayinskomu-suspilstvi-mozhut-buti-tilki-ti-hto-zahishaye-75713> (Accessed 12.06. 2022).

11. UNIAN (2022), "Britain enunciates the doctrine of the new world: the complete text of Truss's historic speech", available at: <https://www.unian.ua/world/viyna-v-ukrajini-viyna-usih-povniy-tekst-istorichnoji-promovi-elizabet-trass-novini-svitu-11804538.html> (Accessed 12.06. 2022).

12. Kmit', V.M. Zhuk, Yu.I. and Chebotar', O.A. (2017), "Foreign experience of tax stimulation of entrepreneurship", Ckhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia, vol. 8, pp. 265—269.

13. Fedorchak, O.V. (2020), "Tax instruments for stimulating investment activity: state and administrative aspect", Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnia, vol. 3 (64), no. 2, pp. 225—245.

14. OECD (2015), "Taxation of small and medium-sized enterprises in OECD and G20 countries", OECD tax policy studies, Issue 23.

15. Vyshnevs'kyj, V.P. Zbarazs'ka, L.O. Zanizdra, M.Yu. and Chekina, V.D. (2016), Natsional'na model' neoindustrial'noho rozvytku Ukrainy [National model of neo-industrial development of Ukraine], NAN Ukrainy, Int ekonomiky prom-sti., Kyiv, Ukraine.

16. Tretiak, H.S. (2012), "Instruments of tax stimulation of investment processes in the region", Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnia, vol. 31, pp. 430—439.

17. Skoryk, M.O. Tkachenko, V.V. Marchenko, O.I. Kucherenko, V. and Hmyrya V.P. (2020), "Foreign

experience of financial, credit and investment support of small business", Nauchnyj zhurnal "Vestnyk NAN RK", vol. (4), pp. 189-197, available at: <https://journals.nauknanrk.kz/bulletin-science/article/view/600> (Accessed 12.06. 2022).

18. Broersma, L. and Gautier, P. (1997), "Job creation and job destruction by small firms: An empirical investigation for the Dutch manufacturing sector", Small Business Economics, vol. 9 (3), pp. 211—224.

19. De-Wit, G. and De-Kok, J. (2014), "Do small businesses create more jobs? New evidence for Europe", Small Business Economics, vol. 42 (2), pp. 283—295.

20. Gryshchenko, I.M. and Kulaiets M.M. (2018), "Development of the capacity of territorial communities", Naukovyj visnyk Polissia. Chernihiv : ChNTU, vol. 2 (14), no. 1, pp. 98—104 available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvp_2018_2%281%29__15 (Accessed 12.06. 2022). DOI: 10.25140/2410-9576-2018-1-2(14)-98-104

21. Yakubovskyy, V. and Vergeles, D. (2022), "Tax relief measures under martial law in Ukraine", Nobles, available at: <https://www.nobles-law.com/post/tax-relief-measures-under-martial-law-in-ukraine> (Accessed 12.06. 2022).

22. Nevmerzhitsky, V. (2022), "Taxation during martial law", BDO Ukraine, available at: <https://www.bdo.ua/en-gb/insights-1/taxes/taxation-during-martial-law> (Accessed 12.06. 2022).

23. Shendryk, D. (2022), "Tax compliance and incentives during martial law in Ukraine. VAT and indirect tax", Mazars, available at: <https://blogs.mazars.com/globaltax/2022/05/20/tax-compliance-and-incentives-during-martial-law-in-ukraine/> (Accessed 12.06. 2022).

24. Mel'nyk, V. (2022), "Ukraine is now a candidate for EU membership: what does it mean and what are its advantages", Vikna, available at: <https://vikna.tv/styl-zhyttya/podorozhi/status-kandydata-v-yes-shho-oznachaye-ta-yaki-jogo-perevagy/> (Accessed 12.06. 2022).

25. Shevchuk, O. and Vorchakova, A. (2020), "Peculiarities of Croatia's accession to NATO", Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI, vol. 2, pp. 48—54. DOI: 10.26693/ahpsxxi2020.02.048.

26. The Price of the State (2016), "Some Israeli lessons for Ukraine", available at: <http://old.cost.ua/news/333-lesson-Israel> (Accessed 12.06. 2022).

27. Zaborona (2022), "Different rules for volunteers: the NBU explained how the limit on hryvnia cards abroad works", available at: <https://zaborona.com/dlya-volonteriv-inshi-pravyla-v-nbu-poyasnyly-yak-diye-limit-na-gryvnevi-kartky-za-kordonom/> (Accessed 12.06. 2022).

28. Fokus (2022), "The NBU introduced new restrictions on monetary transactions abroad: what has changed", available at: <https://focus.ua/uk/economics/522888-nbu-vvel-novye-ogranicheniya-po-denezhnyim-operaciam-za-granicey-cto-izmenilos> (Accessed 12.06. 2022).

29. Government portal (2022), "The government launches grant programs for the processing and IT industries", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zapuskaye-grantovi-programi-dlya-pererobnoyi-ta-it-galuzej> (Accessed 12.06. 2022).

Стаття надійшла до редакції 04.08.2022 р.